

Валентина ОЛІЙНИК,

orcid.org/0009-0000-1148-3800

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

(Хмельницький, Україна) *kaf_soc_hum213@ukr.net*

ДЕРЖАВНА ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА ЩОДО СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ (1917–1920)

У статті розглянуто державну шкільну політику України в період 1917–1920 років. Установлено, що однією з основних складових державної шкільної політики в Україні у період 1917–1920 років було створення національної системи освіти. Під час цього періоду українське суспільство активно працювало над визначенням основних принципів освіти, які відповідали національним і культурним інтересам українського народу. Акцентовано увагу, що в 1917–1920 роках було прийнято ряд важливих законів і нормативних актів, спрямованих на забезпечення доступу до освіти для всіх верств населення, а також на підвищення рівня освіти в українському суспільстві. Виявлено, що одним із таких актів було заснування українських шкіл, де навчання велося українською мовою, що сприяло збереженню та розвитку національної культури. Прикладом успішної реалізації державної шкільної політики у цей період було зростання кількості шкіл, де навчання велося українською мовою, а також збільшення кількості українських педагогічних кадрів. Це сприяло підвищенню якості освіти та формуванню національної ідентичності серед українського населення.

Установлено, що націоналізація освіти була важливим кроком у відновленні й розвитку української мови та культури в досліджуваній період. Уряд працював над удосконаленням кадрового забезпечення освіти, підвищенням якості навчання та інноваціями в освітній галузі. Важливою була також робота з підготовки вчителів, щоб забезпечити належний рівень освіти в усіх школах. Виявлено, що уряд в окреслений період активно вдосконалював навчальні програми та методику викладання, забезпечуючи якісну освіту для молодого покоління.

З'ясовано, що державна шкільна політика України у період 1917–1920 років була спрямована на створення національної системи освіти, яка відповідала потребам українського народу. Цей період став важливим етапом у розвитку української освіти та позначився на її подальшому розвитку.

Ключові слова: національна система освіти, шкільна політика, нормативні акти, націоналізація освіти, національна культура, українські школи, національний компонент, національне виховання.

Valentyna OLIINYK,

orcid.org/0009-0000-1148-3800

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology

Khmelnytsky Institute of Interregional Academy of Personnel Management

(Khmelnytsky, Ukraine) *kaf_soc_hum213@ukr.net*

STATE SCHOOL POLICY ON CREATING A NATIONAL EDUCATION SYSTEM (1917–1920)

The article discusses the state school policy of Ukraine during the period 1917–1920. It was established that one of the main components of the state school policy in Ukraine during the period 1917–1920 was the creation of a national education system. During this period, Ukrainian society actively worked on defining the basic principles of education that corresponded to the national and cultural interests of the Ukrainian people. Attention is drawn to the fact that in the years 1917–1920, a number of important laws and regulations were adopted aimed at ensuring access to education for all layers of the population, as well as at raising the level of education in Ukrainian society. It was found that one of such acts was the establishment of Ukrainian schools, where teaching was conducted in the Ukrainian language, which contributed to the preservation and development of national culture. An example of successful implementation of state educational policy during this period was the increase in the number of schools where teaching was carried out in the Ukrainian language, as well as the increase in the number of Ukrainian teaching staff. This contributed to the improvement of the quality of education and the formation of national identity among the Ukrainian population.

It has been established that the nationalization of education was an important step in the restoration and development of the Ukrainian language and culture in the period under study. The government worked on improving the staffing of education, enhancing the quality of teaching, and innovating in the field of education. It was also important to work on the training of teachers to ensure a proper level of education in all schools. It was found that during the specified period, the government actively improved educational programs and teaching methods, providing quality education for the younger generation.

It was clarified that Ukraine's state school policy during the period of 1917–1920 was aimed at creating a national education system that met the needs of the Ukrainian people. This period was an important stage in the development of Ukrainian education and marked its further development.

Key words: national education system, school policy, regulatory acts, nationalization of education, national culture, Ukrainian schools, national component, national upbringing.

Постановка проблеми. Національна система освіти є однією з важливих складових сучасного суспільства, оскільки вона формує майбутнє країни – молоде покоління. На сучасному етапі важливо звернути увагу на кілька аспектів, які впливають на розвиток освіти. По-перше, набуття знань та навичок повинно бути орієнтоване на потреби сучасного ринку праці. Швидкі зміни у технологіях та економічній сфері вимагають від освітніх закладів адаптуватися до нових вимог. Необхідно забезпечити учням доступ до актуальної інформації та практичних навичок, які допоможуть їм успішно інтегруватися в сучасне суспільство. По-друге, важливо створити рівні умови для всіх учасників освітнього процесу. Це означає, що кожен учень, незалежно від соціального статусу чи місця проживання, має мати можливість отримати якісну освіту. Розвиток інклюзивної освіти дозволяє забезпечити рівні можливості для всіх дітей та молоді.

Отже, національна система освіти повинна сприяти розвитку критичного мислення, творчих та аналітичних здібностей учнів. Сучасний світ потребує людей, які здатні аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та розв'язувати складні проблеми. Таким чином, національна система освіти на сучасному етапі повинна бути спрямована на підготовку компетентних та готових до викликів майбутнього громадян. Зусилля усіх учасників освітнього процесу – вчителів, учнів, батьків та уряду – необхідні для досягнення цієї мети. З огляду на це розглянемо досвід історичних періодів, зокрема 1917–1920 років.

У період від 1917 до 1920 років українська шкільна система переживала складний період у своєму розвитку. Під час цих років, коли Україна здобула свою державність, було прийнято ряд важливих урядових рішень, спрямованих на створення національної системи освіти. У цей період була прийнята державна шкільна політика, спрямована на забезпечення доступної та вільної освіти для всіх громадян України. Одним із основних аспектів цієї політики було впровадження україн-

ської мови як офіційної мови навчання у школах, що сприяло зміцненню національної ідентичності та підтримці культурної спадщини. Було створено нові школи та ліцеї. Таким чином, державна шкільна політика у 1917–1920 роках відіграла важливу роль у формуванні національної системи освіти в Україні, сприяючи розвитку країни та підвищенню культурного рівня населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслену проблему побіжно розглядали у своїх працях сучасні вчені: реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті (Березівська Л., Васькович Г. та ін.) (Березівська, 2008; Васькович, 1996); українська історіографія історії педагогіки (Березівська Л., Гупан Н., Любар О., Стельмахович М., Сухомлинська О. та ін.) (Березівська, 2016; Гупан, 2002; Любар, 2003; Сухомлинська, 1996); українська національна школа (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) (Березівська, 2019; Зайченко, 2002; Кірдан, 2002; Сухомлинська, 2003 та ін.). Проте означена проблема є малодослідженою, що й послужило написанню цієї статті.

Метою статті є розкрити державну шкільну політику України в період 1917–1920 років.

Виклад основного матеріалу. Період 1917–1920 рр. характеризується частими змінами в суспільно-політичному житті України, що суттєво відбилися на розвитку освіти. Створена в Києві Центральна Рада (далі – ЦР) закликала український народ до боротьби за вільну Україну. Розпочався народний рух, який набрав національного забарвлення. Український уряд узявся за відродження національної культури, рідної мови і школи.

Зазначимо, що Лютнева революція дала привід для змін у суспільному житті українського народу, зокрема і в освіті.

У період діяльності Тимчасового уряду (від лютневої революції до проголошення першим Універсалом Центральної Ради автономії України 10 червня 1917 року) велику роль відіграло Товариство шкільної освіти, яке організувало у квітні 1917 року Всеукраїнський з'їзд учителів. На ньому були прийняті рішення про утворення

Всеукраїнської вчительської спілки та Головної шкільної ради. Тому ініціативу створення української національної школи взяли на себе українське громадянство та українське вчительство. В освітній процес закладів загальної середньої освіти впроваджено українську мову.

У часи правління Центральної Ради (від 10 червня 1917 року до 30 квітня 1918 року) утворено Генеральний секретаріат освіти на чолі з І. Стешенком. Активно відбувався процес українізації школи за такими напрямками: навчання українською мовою, запровадження українознавчих предметів, підготовка навчальних підручників та посібників українською мовою, відкриття нових українських шкіл, підготовка вчителів-українців тощо.

Генеральний секретар народної освіти І. Стешенко видав циркуляр «До української людяності» (від 13 жовтня 1917 р.), в якому йшлося, що школа має бути рідною, тобто учні мають знати про своїх батьків і дідів, історію українського народу. Також наголошувалось на здійсненні в усіх початкових школах України навчання українською мовою, а в неукраїнських – про введенні до навчального процесу предметів українознавства і української мови (ЦДАВО України, Ф. 2201, оп. 1, спр. 12: арк. 3).

Центральна Рада оприлюднила циркуляр для середніх навчальних закладів усіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України (від 2 листопада 1917 р.), в якому педагогічним радам рекомендувалося обговорити питання національного виховання і розробити план діяльності. У цьому документі йшлося про національний компонент в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти: «Нова школа насамперед повинна вести учнів до прихильності новому ладові. Педагоги мають виховувати молодь у дусі загальних демократичних принципів і національних ідеалів» (ЦДАВО України, Ф. 2201, оп. 1, спр. 12: арк. 11; ВУШ, 1918: 72).

Влітку 1917 року відбулися два всеукраїнські учительські з'їзди, які стали основою для створення національної системи освіти. На другому з них (10–12 серпня) доповідачами зазначалося, що Товариство шкільної освіти зробило чимало в даній сфері, зокрема: створено бібліотеки українознавства в губерніальних і повітових містах; організовано курси з українознавства для народних учителів по всіх повітових містах; відбулася українізація шкіл (Другий Всеукраїнський учительський з'їзд, 1917: 8).

Велике значення для українізації освітнього процесу в школах мали два всеукраїнські учительські з'їзди. Перший відбувся 5–6 квітня 1917 року,

де було прийнято ряд постанов, що розкривали шляхи українізації шкіл. З початку 1917–1918 н.р. українізувався перший клас, а в третьому – вводились предмети української мови і літератури, а також історії та географії України.

У січні 1918 року створено Міністерство народної освіти на чолі з І. Стешенком. Запроваджувався принцип децентралізації управління освітою, тобто право відкривати школи надавалося органам місцевого самоврядування.

У період Гетьманату (від 30 квітня 1918 року до 15 грудня 1918 року) відбулися певні зміни у шкільництві. Набув поширення принцип централізованого управління освітою. Міністр народної освіти професор Василенко процес українізації здійснював шляхом створення державним коштом нових національних навчальних закладів, що затримувало темп українізації освіти.

У часи влади Директорії (з середини 1918 року до початку листопада 1919 року) прийнято такі освітні постанови: про запровадження в Україні всенародного і безоплатного навчання, про поліпшення матеріального становища вчителів, децентралізацію управління освітою. Зазначимо, що 1919 року підготовлено «Проект єдиної школи в Україні». У січні 1919 року Директорія видала закон про державну українську мову в УНР.

Тимчасові програми Департаменту нижчої освіти, затвержені міністром Василенком, передбачали вивчення рідної мови (читання, письмо-правопис). Шкільний пропедевтичний курс складався з таких шкільних українознавчих предметів: географія України, історія України та природознавство (Чепіга, 1918–1919: 291).

В архівних документах фонду 166. оп. 1 Народного комісаріату освіти УРСР подано план викладання предметів українознавства в закладах загальної середньої освіти. У документі зазначено, що перед вчителями українознавства стоїть велике і складне завдання. Відповідно наголошено і на негативних аспектах – невідповідність учителів, брак підручників. Також представлено план проведення українізації у 1–5 класах. Так, у 1 класі відбувається ознайомлення дітей з українською азбукою й мовою читання, переказування, декламування віршів й письмо. У 2 класі виділено 3 години на вивчення української мови і письма. 3 клас – 3 години, детально вивчаються теми – фонетика і морфологія. У 4–7 класах відводиться 3 години на вивчення української мови і літератури. У 8 класі – 2 години.

Запропоновано перелік підручників з української мови і літератури для учнів 1 класу: С. Черкасенко «Рідна школа» (українська читанка),

Б. Грінченко «Рідне слово» (українська читанка), В. Дога «Наше слово» (українська читанка), Д. Петрушевський «Українська грамати́ка для початкової школи», І. Огієнко «Українська грамати́ка» (в 2 ч.), О. Курило «Початкова грамати́ка української мови» (ЦДАВО України, Ф. 166, оп. 1, спр. 7: арк. 9).

Отже, українська революція початку ХХ ст. породила сподівання на розбудову нової національної школи, яка мала успадкувати найкращі традиції вітчизняної педагогіки і науковий доробок провідних педагогів світу.

У липні 1920 року Народний комісаріат освіти УРСР (далі – Наркомос УРСР) видав «Декларацію про соціальне виховання дітей», де наголошувалося на необхідності трудового виховання, поєднання навчання і виховання в єдиному процесі. Тобто трактувалася теорія «відмирання школи», а натомість рекомендувалося відкриття дитячих будинків. Представниками уряду соціальне виховання розглядалося як засіб руйнування сім'ї й усунення її від виховання дітей.

У березні 1920 року було затверджено українську радянську систему освіти, що діяла упродовж десяти років. Даний проєкт Нарком освіти Г. Гринько створював за основними принципами: школа мала бути єдиною, трудовою, виховною і національною. Але на той час національною вона могла бути лише за формою, а зміст її був інтернаціональний.

Висновки. Отже, упродовж 1917–1920 років в Україні було запроваджено державну шкільну політику, спрямовану на створення національної системи освіти. Цей період був важливим у формуванні освітньої системи та підтримці української культури. Визначним у цьому напрямку було забезпечення доступу українському населенню до освіти на рідній мові. У цей період було відкрито багато українських шкіл, де навчання велося українською мовою. Це сприяло збереженню та підтримці мовної та культурної ідентичності українців. Державна шкільна політика також передбачала розвиток освіти та підвищення якості навчання. Було виділено кошти на будівництво нових шкіл, покращення умов навчання та підготовку вчителів. Це допомагало підвищити рівень освіти серед українського населення та забезпечувало підготовку національно свідомого громадянства. У цей період було також важливою складовою державної шкільної політики підтримка розвитку української науки та культури. Було створено нові наукові інституції, культурні центри та підтримано видання україномовних книжок та журналів. Це допомагало зберегти та розвинути українську культуру та національну ідентичність.

Таким чином, державна шкільна політика щодо створення національної системи освіти в період 1917–1920 років відіграла важливу роль у розвитку освіти та збереженні культурної спадщини українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. Київ : Богданова А. М., 2008. 406 с.
2. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.). Київ : Мандрівець, 1996. 359 с.
3. Гупан Н. Українська історіографія історії педагогіки. Київ : А.П.Н., 2002. 224 с.
4. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. [за ред. О. Любара]. Київ : Знання, 2003. 450 с.
5. Березівська Л. Ідея національно-патріотичного виховання школярів у добу Української революції: за матеріалами журналу «Вільна українська школа» (1917–1920). *Рідна шк.* 2016. №1. С. 57–62.
6. Березівська Л. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України. *Історико-педагогічний альманах*. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. № 1. С. 4–9.
7. Реформування загальної середньої освіти в Україні у ХХ столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. покажч. Л. Березівська ; НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 251 с.
8. Зайченко І. Проблеми української національної школи у пресі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). за ред. М. Ярмаченка. Л., 2002. 344 с.
9. Кірдан О. Виховні функції класного керівника в навчальних закладах України (середина ХІХ – початок ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Умань, 2002. 225 с.
10. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933 : навч. посіб. : [О.В. Сухомлинська та ін.] ; [за ред. О.В. Сухомлинської]. Київ : Заповіт, 1996. 304 с.
11. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 68 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ. Фонд 2201, опис 1, справа 12, 171 арк.
13. Циркуляр до директорів середніх шкіл всіх відомств та інспекторів вищих початкових, торгових та інших шкіл України. *Вільна укр. шк.* 1918. № 5–6. С. 72–73.
14. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Київ : друкар. Укр. Центр. Ради, 1917. 27 с.

15. Чепіга Я. Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–1919 шкільний рік (критичний нарис). *BVIII*. 1918–1919. №5. С. 291–297.

16. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ. Фонд 166, опис 1, справа 7, 80 арк.

REFERENCES

1. Berezivska L. (2008) Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti [Reforming school education in Ukraine in the 20th century] monohrafiia. Bohdanova A. M. 406. [in Ukrainian].

2. Vaskovych H. (1996) Shkilnytstvo v Ukraini (1905–1920 rr.) [Education in Ukraine (1905–1920)] Mandrivets. 359. [in Ukrainian].

3. Hupan N. (2002) Ukrainska istoriohrafia istorii pedahohiky [Ukrainian historiography of the history of pedagogy] A.P.N. 224. [in Ukrainian].

4. Liubar O., Stelmakhovych M., Fedorenko D. Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky (2003) [History of Ukrainian school and pedagogy] navch. posib. [za red. O. Liubara]. Znannia. 450. [in Ukrainian].

5. Berezivska L. (2016) Ideia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia shkoliariv u dobu Ukrainskoi revoliutsii: za materialamy zhurnalu «Vilna ukrainska shkola» (1917–1920) [The idea of national-patriotic education of schoolchildren during the Ukrainian Revolution: according to the materials of the magazine «Free Ukrainian School» (1917–1920)] *Ridna shk.* № 1. S. 57–62. [in Ukrainian].

6. Berezivska L. (2016) Kolektsiia zhurnalu «Vilna ukrainska shkola» (1917–1920) yak dzhereło mikroistorii osvity Ukrainy [The collection of the journal «Free Ukrainian School» (1917–1920) as a source of the microhistory of education in Ukraine] *Istoryko-pedahohichniy almanakh. Uman. derzh. ped. un-t im. Pavla Tychyny.* №1. S. 4–9. [in Ukrainian].

7. (2019) Reformuvannia zahalnoi serednoi osvity v Ukraini u KhKh stolitti kriz pryzmu dzherełonavstva [Reforming general secondary education in Ukraine in the 20th century through the prism of source studies] *nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch. L. Berezivska ; NAPN Ukrainy, Vid-nia zah. pedahohiky ta filosofii osvity, DNPB Ukrainy im. V.O. Sukhomlynskoho. TOV «TVORY».* 251. [in Ukrainian].

8. Zaichenko I. (2002) Problemy ukrainskoi natsionalnoi shkoly u presi (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Problems of the Ukrainian national school in the press (second half of the 19th – beginning of the 20th century)] za red. M. Yarmachenka. L. 344. [in Ukrainian].

9. Kirdan O. (2002) Vykhovni funksiі klasnoho kerivnyka v navchalnykh zakladakh Ukrainy (seredyna XIX – pochatok XX stolittia) [Educational functions of the class teacher in educational institutions of Ukraine (middle of the 19th – beginning of the 20th century)] *dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01.* 225. [in Ukrainian].

10. (1996) Narysy istorii ukrainskoho shkilnytstva: 1905–1933 [Essays on the history of Ukrainian schooling: 1905–1933] navch. posib. : [O.V. Sukhomlynska ta in.] ; [za red. O.V. Sukhomlynskoj]. *Zapovit.* 304. [in Ukrainian].

11. Sukhomlynska O. (2003) Istoryko-pedahohichniy protses: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical-pedagogical process: new approaches to common problems] A.P.N. 68. [in Ukrainian].

12. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshcheykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, m. Kyiv [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv] Fond 2201, opys 1, справа 12, 171 арк.

13. (1918) Tsyrkuliar do dyrektoriv serednikh shkil vsikh vidomstv ta inspektoriv vyshcheykh pochatkovykh, torhovykh ta inshykh shkil Ukrainy [Circular to directors of secondary schools of all departments and inspectors of higher primary, trade and other schools of Ukraine] *Vilna ukr. shk.* № 5–6. S. 72–73. [in Ukrainian].

14. (1917) Druhyi Vseukrainskyi uchytelskyi zizd [Second All-Ukrainian Teachers' Congress] drugar. Ukr. Tsentr. Rady. 27. [in Ukrainian].

15. Чепіга Я. (1918–1919) Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–1919 шкільний рік (критичний нарис) [Provisional programs for lower elementary schools for the school year 1918-1919 (critical essay)] *University of Applied Sciences.* No. 5. P. 291–297.

16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshcheykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, m. Kyiv [Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv] Fond 166, opys 1, справа 7, 80 арк.